

कोरोना काळातील ऑनलाईन शिक्षण : विद्यार्थी, शिक्षक व पालकांच्या दृष्टिकोनातून एक अभ्यास

मनोजकुमार धनराज कळंबे

संशोधक विद्यार्थी

Email : manojkumarkalambe@gmail.com

Mob. No. 9273162550

डॉ. किरण डी. उराडे

शिक्षणशास्त्र विभाग

राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज नागपूर, विद्यापीठ नागपूर

Crossref DOI - <https://doi.org/10.63665/rh.v7i2.130>

सारांश (Abstract) :

२१ व्या शतकात जगात अनेक संकटे आलीत. युद्धे, रोगराई, उपासमारी सारखे संकटे पण आली. सन २०१९ मध्ये जगात कोरोना सारखी महामारी आली. COVID – 19 महामारीमुळे भारतातील शिक्षण व्यवस्था अभूतपूर्व बदलाच्या प्रक्रियेतून गेली. प्रत्यक्ष अध्यापन अचानक बंद झाल्याने ऑनलाईन शिक्षण हा एकमेव पर्याय म्हणून स्वीकारावा लागला. या संशोधनाचा उद्देश कोरोना काळातील ऑनलाईन शिक्षणाबाबत विद्यार्थी, शिक्षक व पालक यांच्या दृष्टिकोनातून त्याचे शैक्षणिक, मानसिक व सामाजिक परिणाम अभ्यासणे हा आहे. सदर संशोधनासाठी वर्णनात्मक सर्वेक्षण पद्धतीचा अवलंब करण्यात आला. प्रश्नावलीद्वारे संकलित माहितीचे टक्केवारीच्या आधारे विश्लेषण करण्यात आले. अभ्यासातून असे आढळून आले की, ऑनलाईन शिक्षणामुळे शिक्षणाची सातत्यता टिकली, मात्र तांत्रिक अडचणी, मानसिक ताण व सामाजिक संवादातील घट या समस्या प्रकर्षाने दिसून आल्या. भविष्यातील शिक्षण व्यवस्थेसाठी ब्लेंडेड लर्निंग हा अधिक परिणामकारक पर्याय ठरू शकतो.

कीवर्ड्स : कोरोना, ऑनलाईन शिक्षण, विद्यार्थी, शिक्षक, पालक, COVID – 19

प्रस्तावना :

कोरोना महामारी ही केवळ आरोग्याचीच नव्हे तर सामाजिक व शैक्षणिक क्षेत्रातीलही मोठी आपत्ती ठरली. शाळा व महाविद्यालये बंद राहिल्यामुळे पारंपरिक शिक्षण व्यवस्था ठप्प झाली. या पार्श्वभूमीवर डिजिटल तंत्रज्ञानाच्या सहाय्याने ऑनलाईन शिक्षण सुरू करण्यात आले. तथापि, या शिक्षण पद्धतीचा परिणाम सर्व घटकांवर समान झाला नाही. विद्यार्थ्यांची शिकण्याची प्रक्रिया, शिक्षकांची अध्यापन भूमिका आणि पालकांची जबाबदारी यामध्ये मूलभूत बदल झाले. म्हणूनच या संशोधनात ऑनलाईन शिक्षणाचा सर्वसमावेशक अभ्यास करण्याची आवश्यकता निर्माण झाली.

संशोधनाची गरज :

ऑनलाईन शिक्षणामुळे निर्माण झालेल्या शैक्षणिक बदलांचे मूल्यांकन करणे विद्यार्थ्यांच्या मानसिक

व सामाजिक विकासावर झालेल्या परिणामांचा अभ्यास करणे, शिक्षकांच्या अध्यापनातील अनुभव व अडचणी समजून घेणे, पालकांच्या सहभागातील बदलांचे विश्लेषण करणे.

संशोधनाची उद्दिष्टे :

- ऑनलाईन शिक्षणाबाबत विद्यार्थ्यांचा दृष्टिकोन अभ्यासणे
- शिक्षकांच्या अनुभवांचे विश्लेषण करणे
- पालकांच्या भूमिका व अपेक्षा समजून घेणे
- ऑनलाईन शिक्षणाचे सकारात्मक व नकारात्मक परिणाम शोधणे

संशोधन पद्धती :

संशोधन प्रकार : वर्णनात्मक संशोधन

पद्धत : सर्वेक्षण पद्धत

नमुना :

विद्यार्थी : ३००

शिक्षक : १००

पालक : १००

साधन : स्वनिर्मित प्रश्नावली

डेटा विश्लेषण : टक्केवारी पद्धत

कार्यक्षेत्र : संपूर्ण नागपुर जिल्हयामध्ये १४ तहसिल कार्यक्षेत्र म्हणून निवडण्यात आले आहे.

माहिती विश्लेषण व मांडणी :

नमुना वितरण :

घटक संख्या	विद्यार्थी	शिक्षक	पालक	एकूण
	३००	१००	१००	५००
टक्केवारी	६०%	२०%	२०%	१००% ¹

विद्यार्थ्यांचा दृष्टिकोन (निवडक निष्कर्ष) :

- बहुसंख्य विद्यार्थ्यांना ऑनलाईन शिक्षण समजण्यात अडचणी आल्या.
- मानसिक ताण व एकाग्रतेच्या समस्यांमध्ये वाढ दिसून आली.
- काही विद्यार्थ्यांमध्ये स्वअध्ययनाची सवय विकसित झाली.

शिक्षकांचा दृष्टिकोन :

- अनेक शिक्षकांना तांत्रिक प्रशिक्षणाचा अभाव जाणवला.
- ऑनलाईन अध्यापनासाठी अधिक वेळ व मेहनत घ्यावी लागली.
- प्रत्यक्ष अध्यापन अधिक परिणामकारक असल्याचे मत प्रबळ होते.

पालकांचा दृष्टिकोन :

- पालकांवर शैक्षणिक जबाबदारी वाढल्याचे दिसून आले.
- आर्थिक व मानसिक ताणात वाढ झाली ऑनलाईन शिक्षणाला तात्पुरता उपाय म्हणून पाहिले गेले.

प्रमुख निष्कर्ष :

- ऑनलाईन शिक्षणामुळे शिक्षण प्रक्रिया पूर्णतः थांबली नाही.
- विद्यार्थ्यांच्या मानसिक आरोग्यावर नकारात्मक परिणाम दिसून आले.
- शिक्षकांची भूमिका तांत्रिक दृष्ट्या अधिक आव्हानात्मक बनली.
- पालक शिक्षण प्रक्रियेतील सक्रिय घटक झाले.

शिफारसी :

- ब्लेंडेड लर्निंग पद्धतीचा अवलंब करावा.
- शिक्षकांसाठी नियमित डिजिटल प्रशिक्षण कार्यक्रम राबवावेत.
- विद्यार्थ्यांसाठी मानसिक आरोग्य सहाय्य योजना तयार कराव्यात.
- डिजिटल साधनांची समान उपलब्धता सुनिश्चित करावी.

निष्कर्ष :

कोरोना काळातील ऑनलाईन शिक्षण ही काळाची गरज असली तरी त्याचे मर्यादित स्वरूप स्पष्ट झाले आहे. विद्यार्थी, शिक्षक व पालक यांच्या समन्वयातून आणि तंत्रज्ञानाचा संतुलित वापर करूनच भविष्यातील शिक्षण अधिक परिणामकारक बनू शकते. त्यामुळे पारंपरिक व ऑनलाईन शिक्षण यांचा समन्वय साधणारी शिक्षण व्यवस्था विकसित करणे आवश्यक आहे.

संदर्भ (References) :

1. Kumar, D & Nanda P. (2020)- Social Media in higher Education during Covid-19 Pandemic, International Journal of Indian Psychology-8 (2) 411-421
2. Sanu – Closer of Universities due to Covid-19 impact on education and mental health, Asian journal of psychiatry, S1, 201-105
3. Kothari, C. R. (2019). Research Methodology - New Age International.
4. UNESCO (2020). Education in the time of COVID - 19.
5. NCERT (2021). Online Education Initiatives in India.

